

feri, nisi ex vi gratuita promissionis. Deinde, quia humani actus non cedunt in profectum vel damnum Dei, nihil enim ei addi aut subtrahi potest; omnisque eorum utilitas in ipsos homines redundat.

R. ad duo prima, Pufendorfium dum ibidem asserit, *scaturigo meriti praecipue est praestatio operae indebitae, et quam a nobis exigendi alter jus non habet*, sibimet contradicere; concedit namque etiam ex opere alias debito posse aliquod haberi meritum, idque ipsum in fundamento ostendimus, quatenus, scilicet, faciendo id quod debemus, seu dirigendo sicut oportet liberas nostras actiones ad finem, finem ipsum tamquam mercedem laborum nostrorum assequimur. Praeterea lege divina tenemur, ut quicquid boni facimus ad finem nostrum ultimum seu Deum saltem *implicite* referamus, non autem ut omnia opera bona quaecumque facere possumus praestemus; ergo ratio debiti erga Deum nec *per se* rationem meriti tollit, nec discrimen adimit earum actionum, quas pro lubito etiam sine *necessitate morali* sive debito, ponere vel non ponere valeamus. Ubi si advertamus quod tradit S. Thomas (1): "Non potest homini ad Deum esse *justitia secundum absolutam aequalitatem, sed secundum proportionem quamdam, in quantum scilicet uterque operatur secundum modum suum. Modus autem et mensura humanae virtutis homini est a Deo. Et ideo meritum hominis apud Deum esse non potest, nisi secundum praesuppositionem divinae ordinationis; ita scilicet ut id homo consequatur a Deo per suam operationem, quasi mercedem, ad quod Deus ei virtutem operandi deputavit*" evidentissimum erit, Deum non esse *debitorem* hominis, seu nemini aliquid debere, sed *sibimetipsi*, secundum *praesuppositionem* suae divinae ordinationis; quae ordinatio, spectato ordine naturali, non est idem ac *gratuita* quaedam *promissio*, ex peculiari revelatione, aut quadam conventionem facta.

Hinc ad duo postrema dicimus, humanis actibus nihil quidem addi aut detrahi divinae naturae intrinsicus, jus tamen divinum reale, quod Deus habet ut a suis creaturis honoretur per eos actus *quantum in ipsis* est servari aut violari, pro ratione custodiae aut perversiones naturalis ordines a Deo statuti, quem ordinem dumtaxat Deus a creatura ex postulat minime vero aliquam sibi utilitatem aut commodum. Un-

(1) *Summae Theolog.* part. 1. 2. quaest. 114. artic. 1.

de parum refert quod intrinseca, ut ita dicam utilitas humanorum actuum in ipsos homines redundet.

ARTICULUS III.

DE ACTUM HUMANORUM MORALITATE.

40. Sicut superius (1) physicam humani actus entitatem ab ejus imputabilitate distinximus, ita nunc claritatis gratia non solum physicam entitatem seu *materialem* ut sic dicam bonitatem, sed etiam physicam rectitudinem ac bonitatem sive perfectionem ejus formalem, a *moralitate* secer-namus oportet. Discrimen hoc evidenter apparet in exemplo cujusdam operis artefacti e. g. picturae, in quo entitas physica actus pingendi, seu illud per quod pictura ponitur extra nihilum, differt a physica ejus rectitudine vel bonitate formali, quae ex conformitate ad regulas artis pingendi desumitur, potestque in se spectatus hanc conformitatem habere vel non habere; haec vero conformitas ad regulas artis, vel discrepantia ab ipsis aequae potest inesse depicto operi turpi ac honesto: turpitudine igitur ac honestas seu *moralitas* actionis, est quid ita distinctum a physica rectitudine, seu formali ejus bonitate, sicut haec ab entitate physica seu materiali bonitate discriminatur.

Circa actus humani *moralitatem* inquirendum est 1°. in quo consistat ejus natura seu formalis ratio; 2°. quomodo diversis ejus speciebus conveniat; 3°. unde nam communiter desumatur; 4°. dentur ne actus indifferentes; 5°. utrum sit admittendum intrinsicum discrimen inter bonum et malum morale, honestum et inhonestum, etc. De singulis, prout natura et gravitas quaestionum patitur breviter loquemur.

41. Et in primis *esse hoc morale* humanorum actuum, ut patet ex nuper allato exemplo, non est ipsa materialis entitas actus, neque physica ac formalis ejus bonitas sive perfectio, praesertim quod utrumque habetur in actibus e. g. *indeliberatis* (2) absque moralitate; et moralitas ipsa formaliter

(1) Articulus precedent. n. 34.

(2) Potest quis. actum indeliberatum, qui certe utpote libertate destitutus non est moralis, cum eadem materiali entitate et formali perfectione physica ponere cum qua poneretur si deliberate fieret. Nonne interdum dormientes magnum voluntatis conatum motumque manum cum omni physica perfectione, ad aliquid capiendum vel feriendum repuisita, exerimus. Nonne etiam somnam-

sumpta est illa, quae substantiam ac entitatem physicam actus denominant ac constituit in ordine morali. Nequit pariter esse dumtaxat ens rationis, aut denominatio mere ab extrinseco sumpta, quia *esse morale* actibus *elicitis* voluntatis intrinsece convenit, utpote ab intellectus apprehensione non pendens, ab ipsis ad caetera omnia derivans, capax attributionum realium e. g. praemii, poenae etc. quae omnia in ens rationis vel denominationem mere extrinsecam cadere nequeunt. *Esse* itaque *morale* humani actus supponit *radicaliter* istius libertatem, cum sine hac, ut patet in actibus necessariis licet circa objecta vel maxime honesta versentur perficiantque operantis naturam, *subjectiva* moralitas haberi nequeat (1); et si generaliter spectetur quatenus nempe ipsam voluntatem denominat potentiam moralem, videtur constituendum *in quadam emanatione* seu *intelligibili dependentia actus a ratione dirigente, et voluntate libere operante*: hoc enim transfert quodam modo actum a statu physico ad ordinem moralem, cum dominium hominis in suos actus potissime constituat illum ens morale; estque aliquid commune actui moraliter bono vel malo.

Quod si *esse* istud *morale* in concreto seu pro ipso morali actu sumatur, et cum respectu ad rectam informationem morum, videtur insuper consistere in *positiva ac reali* (ratione

buli et quadam amentia correpti, solent quandoque quosdam actus cum mirabili prorsus physica atque formali perfectione ponere. Vide quae diximus in *Metaphysica* loquendo de phaenomenis phantasiae (*psychologi* cap. 3. art. 4. n. 75, in *nota*).

(1) Moralitas ut pote affectio actus eliciti et libere nostrae voluntatis est per se aliquid *subjectivum*, atque haec est ejusdem propria acceptio soletque distingui ab impropria sive dumtaxat *objectiva* acceptione, quatenus nempe quidam actus non liber, ideoque subjectivae moralitatis vi cuius spectari solet tamquam perfectio et bonum voluntati ob ejus ordinatam tendentiam adveniens, incapax, versetur nihilominus circa objectum ex sui natura rationi apprimè consentaneum vel adversum, sive morale id est honestum aut inhonestum. Sic tendentia nostrae voluntatis in bonum in genere sive perfectum, amor beatorum quo Deum amant, blasphemiae perfecte amentium aut delirantium, utpote actus destituti libertate non nisi *objectivam* moralitatem sive honestatem aut inhonestatem continent. Cum hac distinctione moralitatis subjectivae ab objectiva, nexum habet quaestio, utrum actus liber sit nec ne semper proetantior actui necessario: vedetur enim actus amoris Dei in coelo, licet necessarius, praestantior esse actui amoris ejusdem Dei in praesenti vita libere elicito.

ipsius fundamenti) *relatione ejusdem actus ad immutabilem regulam morum*, seu ad *objectum* eidem regulae *subjectum*; sive tandem regula haec immutabilis in ipsa natura ac essentia rerum proxime spectetur, sive ad omnis immutabilis praesertim realitatis ac rectitudinis fontem aut fundamentum, scilicet divinae sapientiae ordinem, referatur. Et sane actus voluntatis sub primo tantum moralitatis conceptu consideratus, aequè bono ac malo morali, honesto ac inhonesto convenit, nec quidquam involvit unde queat desumi utriusque discrimen: et alinnde, illud quod *ex se* aequè potest rectum ac deficiens esse, sicut est voluntatis actus, ad aliquam rectitudinis praesertim immutabilem normam exigatur oportet, ab eaque suam determinationem desumat (1).

42. Ex hac postremo moralitatis acceptione ejus species, *bonum* scilicet et *malum* morale facile determinantur. Et quidem *bonitatem* moralem humani actus in hac positiva relatione conformitatis ad regulam morum, seu ad objectum eidem regulae subjectum, sitam esse, patet ex comuni hominum sensu, formalem bonitatem morum velut quamdam rectitudinem spectantium, non secus ac bonitatem physicam et formalem operis artefacti; et ex eo quod, ipsa ut *tali* non supposita aut sublata, pereat totalis conceptus bonitatis moralis, quodque per hoc a formali ratione mali moralis distinguatur.

Propter oppositas rationes, *formalis ratio mali moralis* constituenda est in *privatione* (2) *conformitatis* humani actus ad

(1) Duas has sententias circa *formalem* moralitatis *conceptum* forte haud aegre compones dummodo consideres voces illas primae definitionis *a ratione dirigente*, posse significare rationem velut normam et regulam naturalem ac immediatam ipsius voluntatis et non solum tamquam principium a quo dimanet actus humanus, vel tamquam lumen quoddam manifestans dumtaxat objectum a voluntate prosecuendum. Hac porro significatione supposita, quam plerique saltem hujus sententiae assertores videntur supposuisse, evidens est etiam hanc primam sententiam in *formale conceptu* moralitatis implicitam *relationem* actus voluntatis *ad regulam* includere; quia revera *ratio dirigente* sive rationis iudicium, quatenus saltem veram objecti bonitatem a falsa distinguit, est quaedam voluntatis regula, cui ipsa conformari vel non conformari potest. Parum autem refert, quod ratio non constituat regulam magis remotam vel ultimam ac praesertim immutabilem; hic enim quaestio fit de *formali conceptu* moralitatis *in genere* ideoque ab hac specifica determinatione regulae potest praescindi.

(2) Supponimus hic notam illam distinctionem *negationis* a

regulam morum; praesertim quod et ex generica ratione mali nequeat esse *in se* aliqua physica realitas seu substantialis aut modalis entitas, [quidquid enim tale physice est, bonum est, Deumque habet et potest habere auctorem], et ex sui natura positivum hunc debitae rectitudinis defectum, seu privationem innuens aequae possit competere malo morali *commissionis ac omissionis*. Qua in re hoc tantum adest discrimen, quod cum voluntas positivum actum exercet ex objecto, fine, aut circumstantiis regulae morum adversantem, *deformatas* haec cadit *directe* in ipsum actum, si vero tantum omittat positionem *debiti* actus sive cohibeat se a tali positione aut indifferens ad eam remaneat, *deformatas* *directe* respicit voluntatem seu agentem. Praeterea, *deformatas* haec utpote ab oppositione terminorum realium orta, non est *merum nihil* etiam *formaliter* spectata, (materiale enim mali moralis, seu actus ipse, est quid physice bonum), ideoque merito a Deo prohibetur vel poena afficitur. Utrum autem praeter privationem boni seu debitae conformitatis ad regulam morum admittenda sit quoque in ratione formali malitiae moralis, positiva quaedam oppositio cum eadem regula seu ordine, quaestio videtur de nomine; nam *vera privatio* non est idem ac *defectus* dumtaxat *negativus*, ideoque implicite hanc positivam oppositionem involvit, sufficitque ad specificam moralitatis distinctionem constituendam, cum hic non agatur de notis specificis aut genericis stricto sensu acceptis.

privatio. quatenus nempe haec non quemlibet defectum; sed defectum cujusdam realitatis sive perfectionis *debitae* significat: quod in primis animadvertendum erat, ut scilicet tamquam parum accuratam habeamus illam mali moralis definitionem, quae illud constituit simpliciter in *defectu convenientiae sive conformitatis actus ad regulam morum*. Etenim defectus potest etiam accipi pro sola negatione conformitatis sive non conformitatis actus ad regulam, hinc actus puerorum ante usum rationis, amentium, quin et brutorum. utpote non conformes seu carentes conformitate ad regulam dicendi forent moraliter mali. Malum itaque morale constituitur per defectum positivum realitatis debitae, sive ejusdem privationem, quae involvit *deformatas* actus a regula; haud secus quam malum physicum non constituitur per quemlibet negativum realitatis defectum, qualis e. g. est defectus oculorum in lapide, bene vero per defectum e. g. oculorum, in animali. Multum itaque differunt hae duae expressiones, *aliquid non esse conforme*, et *aliquid esse difforme* e. g. ab exemplari vel regula; postremum namque dicit quamdam oppositionem cum regula vel exemplari.

43. Unde autem in *particulari* moralitas humanorum actuum desumatur, seu, quaenam sint principia a quibus suo modo dimanet, aliam constituit quaestionem. Ex *objecto circumstantiis et fine* bonitatem aut malitiam humani actus dimanare, communis Doctorum tenet sententia. Et sane, si per *objectum*, non quidquid voluntati objicitur, nec solam *materiale* rei entitatem intelligas, sed id quod primo ac per se ab actu voluntatis attingitur, et quatenus *formaliter in esse morum* constituitur, evidens erit bonitatem aut malitiam et quidem specificam actum ab objecto sumere. Cum enim humanus actus sit motus quidam voluntatis seu tendentia ad suum objectum tamquam ad terminum; respicit ipsum tamquam potentia actum, a quo perficitur; contrahit proinde eandem bonitatis aut malitiae speciem, quae objecto in genere morum spectato inest. Sic amor Dei, et erogatio stipis diversam moralis bonitatis; odium Dei, et oblatio rei alienae rationabiliter invito ejus domino, diversam moralis malitiae speciem ex objecto desumunt.

Similiter *circumstantiae* quaedam seu adjuncta, quae non primario, ac per se voluntatis actus attingit, quaeque tamen peculiari ratione agentem, objectum, aut modum agendi comitantur, sicut et *finis operantis*, (nam finis operis, quoad casum sive quaestionem praesentem, idem est cum objecto) actui jam constituto in sua moralitate ex objecto, bonitatem aut malitiam addunt, vel quandoque ejus speciem determinant aut mutant, licet etiam non transeant in rationem objecti, seu primario ac per se non intenduntur. Sic furtum e. g. de loco et re sacra, majori aut in minori quantitate, et ad se inebriandum patratum, praeter majoris aut minoris injustitiae speciem, sacrilegii et intemperantiae malitiam adnexam habet. Et ratio est, tum a similitudine rerum naturalium et artificialium in quibus circumstantiae in substantialem earum bonitatem interdum influunt; cum etiam quia tales circumstantiae et finis sub regulis morum revera comprehenduntur, habentque quandoque eandem vel etiam majorem, quam ipsum objectum, habitudinem convenientiae aut oppositionis ad rectam rationem. Insuper quia omnis humanus actus *ut talis* a fine ejusque influxu, utpote principali motore, dependet (1), fieri igitur nequit, quin finis influat

(1) Vide dicta in *Metaphysica*, de fine tamquam causa (*Ontologiae* art. 6. n. 60.), de distinctione inter finem operis et operantis (*Cosmologiae* art. 5. n. 28.)

actui bonitatem, *caeteris paribus*, si sit bonus; malitiam vero, si sit malus. Dixi, caeteris paribus, etenim finis bonus non reddit actum bonum, si objectum vel circumstantiae non sint bonae, seu si aliunde actus est jam malus, propter generalem rationem, *bonum ex integra causa, malum ex singulis defectibus*; scilicet, ut actus sit *simpliciter* bonus requeritur totalis complexio bonitatis. Unde etiam S. Thomas (1) *causalem* hanc moralis actus bonitatem reponit in *essendi plenitudine*, per similitudinem ad bonitatem naturalem seu physicam.

44. Neque dicas; objectum, circumstantias, et finem operantis, esse quid extrinsecum et accidentale humano actui, moralitas autem debet esse aliquid intrinsecum. Deinde objecta aut res volitas, non continere in se bonitatem aut malitiam moralem, cum haec non sit quaedam qualitas ideoque nec posse eam actui tribuere; praesertim quod haec, ut dictum est, a relatione ad regulam morum desumitur.

Etenim respondemus ad 1^m, nihil officere, objectum, circumstantias, et finem in se ac materialiter spectata esse quid extrinsecum et accidentale actui, dummodo relatio saltem *quorundam* eorum cum actu, sit *intrinsicca*, ac ex rei *natura* dimanans, ex hac enim relatione, quae in plerisque casibus datur, moralitatem in actum defluere in fundamento ostendimus. Atque hinc patet quoque responsio ad 2^m, cum non objecta aut res volitate per se ipsas, sed per earum naturalem ac intrinsicam convenientiam aut oppositionem cum natura agentis hanc bonitatem aut malitiam actui communicent, et nos non loquamur nunc de generali ac *formali* conceptu moralitatis, qui a regulis morum dimanat. Quod probe est advertendum, propter nexum cum quaestione inferius agitata, de *intrinsicco* discrimine boni et mali moralis, siquidem illa censenda est essentialis bonitas aut malitia actus, quae ante omnem aliam in eo concipitur, sine qua concipi nequit, et quae, aliis mutatis invariabilis permanent; qualis profecto invenitur in *tendentia* actus ad quaedam objecta, circumstantias, et fines; ut patebit exemplis. (2)

45. Quaeritur ulterius, an specifica moralitatis distinctio in bonum et malum morale sit adaequata nec ne, sive utrum dentur actus humani indifferentes. Quaestionis resolutio pendet a distinctione, seu potius consideratione humani actus,

(1) *Summ. Theolog.* part. 1. 2. quaest. 18. art. 1.

(2) Vide hujusmodi exempla inferius [n. 49.] exposita, ad quaestionem nuper memoratam.

secundum speciem, id est, *ex parte tantum objecti*; et in individuo, id est, *ut affecti* seu *determinati a circumstantiis individualibus*. Humanum actum *in specie*, seu tantum ex objecto spectatum, posse esse indifferentem scilicet nec bonum nec malum, fere omnes consentiunt, praesertim quod non agatur hic de specie reali ad extra existenti quae necessario supponit individua, et quod malum et bonum morale non sint ita opposita, ut dicant omnimodam privationem in *esse*, ideoque admittant aliquid medium (1); et praecipue quia actus quidam, e. g. ambulare, sedere etc. ex objecto tantum considerati, nullam revera convenientiam aut oppositionem cum recta ratione habent, suntque proinde indifferentes. Communior Doctorum sententia tenent actum revera *humanum* in individuo spectatum, *ex natura rei* [excipiuntur namque actus indeliberati, et propter invincibilem errorem vel probabilitatem opinionis positi] et considerato solo naturali [2] ordine; non posse esse indifferentem.

Sententiam hanc sic enunciatam et limitatam nos quoque tuemur atque pro thesi assumimus. Porro rationes hujus doctrinae videntur evidentes: 1.^a Cum homo quotiescumque deliberate agit etiam circa objectum secundum se indifferens, teneatur servare ordinem rationis, ideoque operari propter finem honestum; si hoc faciat, actio individua erit bona, si non faciat, mala; ergo etc. 2.^a Homo quoties deliberate agit, debet agere ut homo, seu secundum exigentiam ac conditionem naturae rationalis, per quam differt a bru-

(1) Bonum et malum morale utpote qualitas sive proprietas quaedam humani actus physicae ejus realitati velut superadditur; hinc quamvis ratione mutuae oppositionis, in eodem actu simul consistere nequeant, proindeque invicem se excludant, relate tamen ad actum in ejus esse physico consideratum, si utrumque ab eo mente removeas, non dicunt omnimodam realitatis privationem, qualis habetur e. g. inter *existentiam* et *non existentiam* relate ad physicam alicujus entis realitatem, et inter *possibilitatem* et *impossibilitatem* relate etiam ad metaphysica ejusdem realitatem sive notarum convenientiam.

(2) Actus etiam moraliter in ordine naturali bonus, si fiat ab infideli et non baptisato, e. g. si nempe is erogat stipem egeno, relate ad ordinem supernaturalem est *indifferens*, quatenus nempe pro tali actu nullum supernaturale praemium meretur, ne similiter, ut per se patet, ulla afficitur poena. Ab hoc itaque pariter, sicut philosophum decet, in praesenti quaestione praescindimus.

fis; atqui hoc est agere propter bonum honestum; sicut enim caetera entia per proprias inclinationes sunt directa necessario et ordinata in suos fines, ita homo agens liberum et morale est ordinatus ad finem sibi proprium, qui est bonum rationi conforme et honestum; ergo nequi dari humanus actus qui nec sit bonus, nec malus. 3^a. Quia non datur medium inter bonum honestum et delectabile, (utile namque cum ad aliud referatur, ratione sui non appetitur unquam), et quia nequit homo deliberate agens, agere propter delectabile sensibile tamquam propter finem, cum hoc sit proprium brutorum, et partis sensitivae, absurdumque est ordinare operationem deliberatae voluntatis seu superioris facultatis ad delectandam partem inferiorem tamquam ad finem, in quo sistatur; restat ut nonnisi propter finem honestum actus deliberatus elici debeat, ac proinde etc. 4.^a Finis actus humani in quo agens quiescit, vel est summum bonum nempe Deus, *actualiter* aut *virtualiter*, *explicite* aut *implicite* [perinde est enim ad rem nostram] intentus; vel est bonum aliquod creatum; his namque duobus omnia continentur: si primum; actus erit bonus, si alterum, malus; hoc enim constituit illam perversionem, vi cuius utimur fruendis et fruimur utendis: ergo etc.

46. Consulto induximus postremam rationem, ut scilicet appareat non esse quid supra vires humanas sicut quibusdam, visum est, dirigere actus deliberatos *etiam minimos* ad finem honestum vel ultimum; ad hoc enim non requiritur ut semper *explicite* et *actualiter* in agendo de fine nostro ultimo cogitemus, quod utique conditio nostrae naturae non patitur, sed sufficit, si actus propter finem honestum elicitus, *virtualiter et implicite* in Deum referatur; ad quod etiam praestandum a sacris litteris monemur. (1) *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*, et (2), *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii*.

Quod autem ulterius inquirunt, homines etiam studiosos boni moralis non agnoscere, neque experiri in se necessitatem naturalem communes ac leves actiones, ut pedem, vel manum movere, spuere etc. referendi ad finem aliquem honestum; neque, si id non praesent, culpae sibi tribuere;

(1) 1. Corinth cap. 10. vers. 31.

(2) Matth. cap. 12. vers. 36.

nimum etiam videri, homines in singulis huiusmodi actibus, ex defectu finis peccare saltem leviter: parvi ponderis est. Id enim accidit, quia tales actus communiter indeliberate fiunt, et quia plerique homines ad ordinem actionum debitum ex ratione non reflectunt; si enim reflecterent et praejudicatam opinionem deponerent hanc necessitatem agnoscerent. Insuper, quia in hominibus moralis boni studiosis propter constantem voluntatem honeste agendi tales actus per se ac virtualiter in finem honestum diriguntur, et quia omissio talis finis circa haec minima censetur minimum peccatum, ideo haec caeteroquin viri honesti parvi pendere solent.

Dicunt quoque, non sepe tenemur agere propter finem ultimum, et aliunde nequit dici actus malus si tantum ad aliquam naturae comoditatem referatur; in delectatione namque sensibili sistere tamquam in fine non est quid inordinatum, quando delectatio est finis a natura intentus, ut recreatio aurium ex musica, narium ex odore etc. Praeterea spuere e. g. ob levem indigentiam et commodum naturae, non est actus malus, utpote carens inhonestate, neque moraliter bonus, cum nemo laude dignum existimabit quemquam, eo quod spuere.

Verum respondemus ad 4.^m non semper quidem nos teneri agere propter finem ultimum *explicite*, attamen quia deliberate agendo prohibemur non sequi directionem rationis in finem honestum, jam hoc ipso tenemur *implicite* actionem deliberatam in finem ultimum dirigere. Aliquem actum ad commodum etiam sensitivae naturae referre, non est malum, si fiat juxta rationis dictamen, at hoc ipso erit honestum; agere namque propter levamen et commodum, seu recta habitudinem corporis ad suas et animae functiones necessarias, non est idem ac quaerere delectationem sensibilem propter se ipsam, quod utique est inordinatum, ideoque negatur suppositum delectationem hanc esse unquam intentam a natura pro tali fine hominis deliberate agentis.

Ad 2.^m dicimus, spuere, aliosque similes actus, si deliberate fiant propter necessitatem naturae ac juxta dictamen rationis et sicut hominem decet, esse moraliter bonos, hominemque esse laude dignum, non quia haec facit, sed quia rationis dictamini obsecundat. Ponere tandem tales actus, ratione solius exercitii libertatis semel et iterum, foret honestum; saepius, inane ac otiosum.